

jetunió Kubában és rajta keresztül vált képpé határozott hídfőállás kialakítására a térségben. A kubai kormány részben belesodródva az eseményekbe, részben saját elhatározásból fűzte egyre szorosabbra a szálakat a Szovjetunióval és a szovjet blokk országaival. Bár Fidel Castro mindvégig azt hangoztatta, hogy Kuba önállóan, saját elhatározásából hozza meg politikai döntéseit, ez messzemenően nem így történt, elég csak az olajkérdésre utalni a konfliktusok tengerében. A Szovjetunió a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése és a szolidaritás örve alatt egyre inkább függő helyzetbe vonta a szigetországot. Castro pedig sodródott és improvizált, elsősorban saját politikai túlélése perspektívájából tekintve az eseményekre. Úgy gondolta, a Szovjetunióval való együttműködés szándékának lebegtetésével kellő nyomást gyakorolhat az Amerikai Egyesült Államokra, végül ez a nyomás azonban Kubára ütött vissza.

A fentiek alapján könnyen belátható, hogy 1960 szeptemberére már meglehetősen szorosra fonta Kuba a gazdasági-politikai szálakat a Szovjetunióval és a szovjet blokk országaival, és a *Havannai Nyilatkozat* erőteljes lépést képviselt abba az irányba, amely beletorkolt 1961-ben a kubai forradalom szocialista jellegének deklarációjába.

Rezümé

A tanulmány az 1960. szeptember 2-án kiadott Havannai Nyilatkozat keletkezésének körülményeit vizsgálja. A szerző bemutatja a közvetlen gazdasági-politikai előzményeket, elemzi a Szovjetunió gazdasági előretörésének Latin-Amerika felé megnyilvánuló lépéseit. A dolgozat vizsgálja az OAS reakcióját a szovjet terjeszkedésre és a kubai reagálást az OAS szerepére, továbbá elemzi a Havannai Nyilatkozat főbb pontjait.

Kulcsszavak

Latin-Amerika, kubai forradalom, Fidel Castro, Szovjetunió, hidegháború, Hruscsov, Eisenhower, a „szovjet blokk” országai

Abstract

Circumstances of the origin of the first Havana Declaration

The study examines the circumstances in which the Havana Declaration was issued on September 2, 1960. The author presents the immediate economic-political background and analyses the economic offensive of the USSR in Latin America. The paper examines the reaction of the OAS to the expansion of Soviet influence in Latin America and the Cuban response to the role of the OAS, and also analyses the main points of the Havana Declaration.

Keywords

Latin America, Cuban Revolution, Fidel Castro, Soviet Union, Cold War, Khrushchev, Eisenhower, Soviet Bloc

LÉNÁRT ANDRÁS

A kubai kapcsolat. Az amerikai maffia havannai tevékenysége a Batista-rezsim és Fidel Castro forradalma idején

Az Amerikai Egyesült Államokban tevékenykedő maffia híres-hírhedt képviselői, mint Al Capone, Charles „Lucky” Luciano, Benjamin „Bugsy” Siegel, Sam Giancana, John Gotti, Dutch Schultz és sokan mások gyakran visszatérő, jól ismert alakjai az amerikai történelemnek. Nem pusztán a bűnügyi hírek és a kriminalisztikai szakirodalom szereplői ők, de szerves részévé váltak az amerikai legendáriumnak, az ország társadalomtörténetének is. Ebben nagy szerepet játszott a sajtó, az irodalom és a filmművészet: a regény- és forgatókönyvírók által kitalált gengszterek mellett a valódi maffiózók gyakori vendégek a könyvek lapjain és a filmek képkockáin, ezáltal az amerikai kultúrtörténet alkotóelemeiként is funkcionálnak, nem egy közülük – erőszakos módszerei ellenére – hős státuszt is kivívott magának bizonyos társadalmi csoportok körében, sok amerikai fiatal a híres gengszterek *glamourja* miatt követte őket a bűn útján. Az amerikai (leginkább hollywoodi) kultúra globális helyzetének köszönhetően pedig a világ minden részén valamelyest ismerősek ezek a létező vagy kitalált személyek. A szervezett bűnözés kialakításában játszott szerepük, az amerikai társadalomra, politikára, gazdaságra és mindennapokra kifejtett hatásuk mellett a működésüknek számos esetben nemzetközi kivételése is volt, elsősorban a második világháború idején és az azt követő időszakban.

Az amerikai (döntően New York-i és chicagói bázisú) maffia külföldi érdekelt-ségeinek egyik színtere a kubai kapcsolat, amelyet Francis Ford Coppola klasszikus filmtrilógiájának második darabja emelt a köztudatba. *A keresztapa 2 (The Godfather Part II, 1974)* cselekményének egyik emlékezetes szála Havannában játszódik: a főszereplő, Michael Corleone (Al Pacino alakításában) a kubai fővárosba érkezik, ahol részt vesz az egyik helyi luxushotelben megrendezett „maffiakongresszuson”, majd beszélgetést folytat az idős, zsidó, nagyhatalmú, mindenki által tisztelt Hyman Roth-tal (Lee Strasberg megformálásában, akit színészmesterség-oktatóként hasonló tisztelet övezett Hollywoodban, mint az általa játszott maffiózót a saját közegében). Roth a filmben számos hotel és kaszinó tulajdonosa vagy részvényese, valamint egyéb üzleteket is bonyolít a karibi országban – a kubai-amerikai kapcsolatokat jól ismerők számára nem nehéz felismerni, hogy valójában a hírhedt amerikai Meyer Lansky filmre adaptált változatát láthatjuk itt.¹ Ez a történetyszál az

¹ Mindez annyira egyértelmű volt, hogy a film bemutatója után Meyer Lansky gratulált is Lee Strasbergnek, amiért ilyen meggyőzően alakította őt, csak annyi kifogása volt, hogy rokonszenvesebbre is formálhatta volna Hyman Roth figuráját. Ian B. LEONG: *Cash from Chaos: Capitalism and the Culture of Organized Crime in America* (doktori értekezés), Ann Arbor, University of Michigan, 1999, 98.

1959-es forradalom győzelmével zárul, a filmben a maffiózók azonnal menekülésre kényszerülnek Fidel Castro új rendszere elől. A valós eseményeken és karaktereken alapuló történet tehát keveredik a fikcióval, ugyanakkor ez a film volt az első, amely a közönség számára ismertté tette az amerikai szervezett bűnözés szerepét az 50-es évek Kubájában.

Jelen tanulmány, amely egy folyamatban lévő kutatás része, áttekintést ad az amerikai maffia Kubában kifejtett tevékenységéről. Az Egyesült Államokban és Kubában néhány (általam is ismert és használt) könyv és cikk foglalkozott már e témával, ugyanakkor még számos kérdés vár megválaszolásra; magyar nyelven eddig csak elvétve olvashattunk erről.² A tárgykör további vizsgálata fontos és hasznos mind Kuba és az Egyesült Államok történelme, mind az Amerika-közi kapcsolatok története szempontjából, mivel több ismert tény és eseményt helyez(het) új megvilágításba az 1959 előtti korszakra, a két ország viszonyára, valamint a Castro-vezette forradalomra vonatkozóan is, gazdagítva a vizsgáldásokat a historiográfia, a társadalomtörténet és a nemzetközi kapcsolatok terén. A kutatások első szakaszában jelenlegi forrásaim elsősorban írásban publikált anyagok, ugyanakkor felhasználásra kerülnek (most és a jövőben is) az érintett személyek vagy leszármazottaik által rendelkezésemre bocsátott személyes és családi beszámolók.

A célpont: Havanna

Az USA külpolitikájában Kuba a 19. századtól kezdődően kiemelkedő helyet foglal el. A 20. század elején a figyelem még intenzívebbé vált: az 1901-ben a kubai alkotmányhoz csatolt (és csak 1934-ben eltörölt) Platt-kiegészítés értelmében az Egyesült Államoknak jogában állt beavatkozni a kubai ügyekbe, amennyiben veszélyben látta a szigetország függetlenségét vagy az amerikai érdekeket. Ennek következtében a két ország mindenkorai kormányai szoros együttműködést alakítottak ki, Kuba önállósága így jelentős mértékben korlátozódott. Mindkét nemzet pénzügyi körei igyekeztek a lehető legnagyobb hasznot húzni az új helyzetből, és arra buzdították a különböző társadalmi és üzleti csoportokat, hogy ők is használják ki az adódó lehetőségeket.³ A külpolitika alakulása az illegális tevékenységek számára is új kapukat nyitott: az 1920-as évek végén az amerikai szervezett bűnözés korábban nem ismert irányokba kívánt terjeszkedni, Kuba pedig ehhez ígéretes helyszínnek bizonyult. Meyer Lansky, az amerikai maffia zsidó csoportjának befolyásos alakja javaslatot tett az új kubai lehetőségek feltérképezésére. Nem volt teljesen ismeretlen a terep: 1920 és 1933 között, amikor az Egyesült Államokban a szesztilalom idején tilos volt a (legális) alkoholkereskedelem, a szeszcsempészet számára a szigetország kulcs-

fontosságú állomást jelentett. Lansky úgy vélte, Kuba további előnyökkel is járhat a szervezetük számára. Bár egyelőre nem tudta biztosan, ténylegesen milyen terveket valósíthatnának meg, de mindenképpen részét képezte volna a szerencsejáték, valamint a szálloda- és kaszinóépítés, felhasználva azokat a tapasztalatokat, amelyekre szert tettek korábban a hasonló tevékenységek kapcsán amerikai földön. Mindehhez egy olyan kubai kormányra volt szükség, amely nyitott az együttműködésre, nem támaszt erkölcsi vagy jogi akadályokat az elképzelések elé, vagy akár módosít is a jogi környezetet az ügy érdekében. 1933-ban Lansky és barátja, Charles „Lucky” Luciano a fiatal katonatisztet, Fulgencio Batistát választotta ki, hogy a segítségükre legyen a kubai tervek megvalósításában. Személyesen utaztak Havannába és több börtöndnyi készpénzt adtak át Batistának azzal az ígérettel, hogy még sok ilyen táska vár rá, valamint részesedés a jövőbeni haszonból, amennyiben segíti Luciano és „üzleti köre” kubai megtelepedését, különös tekintettel a kaszinók feletti monopóliumra.⁴ Ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, két évtizeden belül az együttműködés gyümölcsözővé vált mindkét fél számára. A tervek ekkor átmenetileg felfüggesztésre kerültek, mivel a 30-as évek közepén Lucianót börtönbüntetésre ítélték az Egyesült Államokban, és ez maga után vonta az amerikai szervezett bűnözés részleges átszervezését is. Lansky, bár önállóan egyelőre nem kívánt belevágni az üzletbe, de előkészítette a kubai szállodaiiparba történő befektetéseket lehetővé tévő első lépéseket. Több üzlettársával – zömében New York és New Jersey maffiacsaládjainak tagjaival – megalapították a Cuba National nevű társaságot, amely már ekkor megjelent a havannai Hotel Nacional tulajdonosai között. Hamarosan egyesült a National Cuba Hotel Corporationnel.⁵ Mindez megkönnyítette a kitűzött cél elérését: lefektették az alapokat ahhoz, hogy a közeljövőben – amikor elérkezik a megfelelő pillanat – az amerikai maffia fontos pozíciókat szerezzen magának Kubában.

A 30-as évek második felétől Fulgencio Batista, már ezredesi rangban, a fegyveres erők főparancsnokaként szolgált, majd 1940-ben az ország elnöki székébe került. Ez a fejlemény előmozdította a tervezett együttműködést: mivel Lansky nagy szakértelemmel rendelkezett a kaszinók és szerencsejátékok működtetésében, Batista már korábban, 1938-ban a segítségét kérte e tevékenységek kubai felvirágoztatásában. Lansky és munkatársai az országba érkeztek, és számos reformot vezettek be Batista ezredes felügyelete és teljes támogatása mellett. Két évvel később, a tábornok elnökké választásával, a közös munka újabb lendületet vett.⁶

A második világháború éveiben a börtönben ülő „Lucky” Luciano értékes segítséget nyújtott az amerikai kormány számára: a szervezett bűnözés kapcsolati hálója, Luciano ösztönzésére, német kémek tevékenységét figyelte és akadályozta New

² Például: HORVÁT János: *Kubai retró*. Budapest, Geopen, 2013, 57–61.

³ A két ország kapcsolatának alakulása illeszkedett az Egyesült Államok Latin-Amerika felé folytatott külpolitikájának rendszerébe. Erről lásd bővebben: LÉNÁRT András: „Latin-Amerika a Monroe-doktrína (1823–2013) árnyékában”. *Orpheus Noster*, VIII. évf., 2016/4. 57–69.

⁴ Dennis EISENBERG – Uri DAN – Eli LANDAU: *Meyer Lansky, Mogul of the Mob*, New York, Paddington Press, 1979, 173–174; Martin A. GOSH – Richard HAMMER: *The Last Testament of Lucky Luciano*, Boston, Little, Brown and Co., 1974, 233–235.

⁵ Gus RUSSO: *Supermob. How Sidney Korsbak and His Associates Became America's Hidden Power Brokers*, New York, Bloomsbury, 2006, 93–95.

⁶ Hank MESSICK: *Lansky*, New York, Berkley Publishing Group, 1971, 98–99.

York kikötőiben, megelőzve számos szabotázszt, amelyet a tengelyhatalmak ügynökei amerikai hajók ellen terveztek. Mussolini Olaszországában a maffia szintén fontos szerepet játszott, Luciano erről is tudott információval szolgálni. A maffia vezér így fontos együttműködőjévé vált az amerikai hatóságoknak, amelyet a kormányzat kénytelen volt meghálálni.⁷ Luciano távozatott a börtönből, de egyetlen feltétellel: elhagyja az Egyesült Államokat, és Olaszországban telepszik le. Ezt teljesítette is, de a távollét nem akadályozta meg abban, hogy a korábbi „foglalkozását” tovább űzze, még hozzá az USA-hoz közeli területen. A befolyása valamelyest csökkent, de továbbra is igyekezett kézben tartani az érdekeltségeit, valamint a hatalmát is gyakorolni a Szindikátusban.⁸ Az erőfeszítéseit siker koronázta 1946-ban, ebben az évben gyűltek össze Kubában az amerikai szervezett bűnözés legfontosabb képviselői.

A maffia Kubában

1946 decemberében Havannában került megrendezésre a 20. század első felének legnagyobb amerikai „maffiakongresszusa” – ez az esemény jelenik meg *A kereszttapa* 2 említett kubai szálának középpontjában is. A résztvevők között megtalálható volt szinte minden kiemelkedő személy, akinek az Egyesült Államok szervezett bűnözői köreiből döntő szava volt; a tiltás ellenére „Lucky” Luciano is odautazott Olaszországból és egy darabig nem is tért vissza itáliai száműzetésébe. Az összejövétel fő célja az amerikai üzleteik áttekintése, a felmerült problémák tisztázása és az egymás között kialakult konfliktusok megtárgyalása volt, valamint annak mérlegelése, hogy külföldön milyen jellegű terjeszkedésbe fogjanak; ez utóbbi éppen a vendéglátó ország, Kuba ügyét is érintette. Az „Antillák gyöngye” tökéletes színhelyül szolgált a kongresszus számára, a helyi kormány (ekkor már Ramón Grau San Martín elnöke alatt) nem támasztott akadályt a tanácskozás elé. Az Egyesült Államokban ekkor lendületet kaptak a maffiatagok ellen indított nyomozások, ha ott gyűlnek össze a szervezetek képviselői, valószínűleg tömeges letartóztatásokba torkollt volna a találkozó.⁹ Havannában nem leselkedett rájuk veszély, mivel a kor-

rupt kormányzatot nem zavarta a jelenlétük. Ez a kongresszus volt az első jelentős, a maffiához kötődő, nagyobb horderejű esemény Kubában, amely pozitív irányban mozdította el a szervezet és az ország közötti kapcsolatokat. A bűnözők kubai találkozóit természetesen igyekeztek más rendezvények álcája mögé bújtatni, hogy a külvilág ne tudjon minden részletről: 1947-ben például egy kisebb jelentőségű találkozót Frank Sinatra havannai fellépésének apropóján szerveztek meg. Sinatra, a szóban forgó körök gyakori résztvevője és számos tag jóbarátja, több alkalommal is meglátogatta Lucianót, amíg az Kubában tartózkodott.¹⁰

Az Egyesült Államok számára zavaró, a tekintélyét sértő körülmény volt, hogy a korábbi megállapodásuk ellenére Luciano elhagyta Olaszországot és gyakorlatilag zavartalanul élt Kubában, élvezve a szabadságot, valamint a korábbiakhoz hasonlóan folytatta üzleti tevékenységét. 1947-ben Harry S. Truman elnök véget vetett a fennálló helyzetnek: megfenyegette Grau San Martín elnököt, hogy felfüggeszti a Kubának küldött gyógyszer szállományokat, amennyiben nem deportálja az országból a maffia vezért. Az elnöknek nem volt más választása, mint teljesíteni a kérést: bár Luciano nem követett el bűncselekményt Kubában, mégis arra kényszerítették, hogy olaszországi számkivettként élje (és fejezze be 1962-ben) életét.¹¹ Haláláig Nápolyból tartotta kézben az üzleteit, de egyre kevesebb szövetségese maradt, akik a távollétében is kiálltak volna mellette.

Luciano eltávolítása, bár első pillanatban csapásként érte a maffia kubai terveit, valójában nagy lehetőséget tartogatott a többiek, elsősorban Meyer Lansky, Santo Trafficante és fia, valamint más „kollégáik” számára. Mind közül Lansky emelkedett a legfőbb döntéshozó rangjára. Tökéletesen ismerte, hogyan kell irányítani a kaszinókat, hoteleket, játéktérmeteket, agár- és lóversenypályákat, és azt is, milyen út vezet a sikeres üzletmenethez: elengedhetetlen a politikusok, rendőrök, bírók (akár államelnökök) és minden olyan személy anyagi jellegű ösztönzése (köznapi nyelven: megvesztegetése), akik megnehezíthetnék a tevékenységüket. Ahogyan korábban láttuk, a sort Fulgencio Batistával kezdték. Bármilyen posztot töltött be Kuba életében (ezredes, szenátor, elnök), még a két elnöki periódusa között külföldön töltött éveiben is, a 30-as évek második felétől egészen 1959-ig Batistának fontos szerepe, gyakran döntő szava volt abban, mi történik az országában. Lansky mindig számíthatott a segítségére és ez fordítva is igaz volt. Kettejük között természetesen nem önzetlen barátság állt fenn, hanem pusztán jól átgondolt üzleti kapcsolat. Ugyanakkor a Fehér Ház is jó viszonyt ápolt Batistával, akinek tevékeny része volt abban, hogy az amerikai befektetések számára vonzó legyen a sziget,

⁷ Az amerikai kormány és a maffia együttműködéséről a második világháború idején számos cikk látott napvilágot az elmúlt évtizedben. Egy, a legújabb kutatások eredményeit felhasználó monográfia részleteiben tárgyalja a témát: Tim NEWARK: *The Mafia at War. The Shocking True Story of America's Wartime Pact with Organized Crime*, New York, Skyhorse, 2012.

⁸ Az amerikai sajtó által Szindikátusnak (eredeti nevén: *National Crime Syndicate*) nevezett tömörülés az olasz, ír, zsidó és egyéb származású amerikai szervezett bűnözői csoportok szövetsége volt, amely arra hivatott, hogy a különböző családok fejei elrendezzék egymás között a felmerült kérdéseket, megtárgyalják a fontosabb ügyeket. A Szindikátus 1929-es létrehozásában főszerepet játszott Luciano. A 60-as évekre a csoport legtöbb tagja elhunyt vagy börtönbe került, a túlélők más szervezetek keretein belül folytatták a tevékenységüket.

⁹ A legendássá vált „maffiakongresszust” számos forrás dokumentálja, mert mérőföldkönek számított az amerikai szervezett bűnözés jövője szempontjából. Több olyan döntést hoztak meg itt, ami meghatározta a közeli és távoli jövőt is, többek között a Las Vegas érintő kérdésekben is. A maffiáról szóló

.....
könyvek mindegyike megemlékezik erről az eseményről, külön kiemelendő a National Museum of Organized Crime & Law Enforcement (amit köznyelvben csak „Maffiamúzeumnak” emlegetnek), a szervezett bűnözés történetére specializálódott intézmény honlapjának vonatkozó ismertetése: Scott M. DEITCHE, „The Havana Conference”. *The Mob Museum*, 2016. szeptember 29., elérhető: themob-museum.org/blog/the-havana-conference. (Letöltés ideje: 2020. 01. 29.)

¹⁰ J. Randy TARABORRELLI: *Sinatra. Behind the Legend*, London, Pan Books, 2016, 106–111.

¹¹ GOSH – HAMMER: i. m. 29–32.

valamint gyümölcsöző kereskedelmet tudjanak folytatni egymással. A fentiek alapján könnyen érthető, hogy mind az amerikai kormány, mind az amerikai maffia érdekei azt szolgálták, hogy Batista ismét elnökké váljon Kubában. A hidegháború kontextusában jól ismert kommunista-ellenessége az Egyesült Államok természetes szövetségesevé tette a volt (és jövőbeli) kubai elnököt, a hatalomra kerülése kívánatos volt mindenki számára a Florida-szorostól északra. 1952-ben egy katonai puccs segítségével tért vissza az elnöki székbe. Az új kormányt a Truman-adminisztráció is azonnal elismerte, így lehetővé vált, hogy az Egyesült Államok a korábbiaknál is nagyobb mértékben részesülhessen a kubai nyersanyagok, infrastruktúra és társadalom által nyújtott lehetőségekből.¹²

Az amerikai maffia számára sem alakulhatott volna jobban a kubai helyzet. Az 50-es évektől minden korábbinál égetőbb szükségük volt egy olyan helyre, ahol törvényesen folytathatják a tevékenységüket, mert a hazájukban egyre több gondal találták magukat szemben. Az 1950-es év januárjában megalakult és hozzávetőlegesen egy évig működő Kefauver-bizottság fő célja a szervezett bűnözés illegális üzemeinek felderítése volt: most először vetült teljes figyelem a maffia ügyeire, tagjaik megjelentek az újságok címlapjain és minden amerikai számára világossá vált, hogy az országot behálózza ez a nagyhatalmú szervezet.¹³ Az érintetteket természetesen zavarta, hogy előtérbe kerültek, az eddig a színpalak mögött végzett tevékenységük napi beszédtemává vált, a hatóságok üldözték őket, és mindenki ismerte az arcukat, nevüket és üzleteiket. Csábító volt egy, az amerikai partokhoz közeli sziget, ahol nem voltak üldöztetésnek kitéve, éppen ellenkezőleg, Batista visszatérésétől (1952) kezdve még privilégiumokat is élvezhettek: testre szabott törvényekkel, adókedvezményekkel és bankhitelekkel támogatták őket.

Miután visszavette az ország irányítását, Fulgencio Batista elnök egy visszautasíthatatlan ajánlatot tett Meyer Lansky számára: dolgozzon a kubai kormánynak mint a szerencsejáték megreformálását közben tartó főtanácsadó. A havannai tartózkodása tehát ezáltal hivatalos, állami megbízássá vált. A szerencsejátékok területén központosításra volt szükség, hogy felügyelet alatt tarthassák a szektort, de ezt nem akarták közvetlen módon tenni, inkább közbülső személyek beiktatásával. Ilyen volt Lansky, akinek lényeges anyagi érdekeltségei is fűződtek ahhoz, hogy a játéktermek, kaszinók és szállodák zavartalanul működhessenek és terjeszkedhessenek. Batista, a kubai kormány politikusai, az amerikai maffia és kubai együttműködők részesültek minden bevételből, kizárva mindenkit, aki ne kötődött volna a fenti kör valamelyikéhez. Meyer Lansky jóváhagyása nélkül nem épülhetett kaszinó Kubá-

ban és tulajdonost sem válthattak, ha ő nem egyezett bele.¹⁴ Mivel ezek többsége egy luxushotel részeként működött, a szállodaipar nagy része is tőle függött. A kubai kormány és az amerikai maffia közötti együttműködésnek köszönhetően az 50-es években Las Vegas után Havanna vált a második számú kaszinóparadicsommá.

Bár Meyer Lansky állt a szervezet kubai „részlégének” csúcán, de elég sok lehetőség kínálkozott arra, hogy az amerikai maffia más, jelentős szereplői is megjelenjenek a szigeten. Részesedést szereztek a nagyobb szállodákban, kaszinókban és más jövedelmező üzletekben, de a tulajdoni viszonyokat igyekeztek titokban tartani, megelőzve, hogy egy esetleges politikai irányváltás után itt is hasonló gondokkal szembesüljenek, mint pár évvel korábban az USA-ban. Létrehoztak amerikai és egyes tulajdonú bankokat és hitelintézeteket, hogy megkönnyítsék az új létesítmények építését. Egy légitársaságot is alapítottak, amellyel más tevékenységeket próbáltak elrejteni, valamint a járatokon zavartalanul szállíthatták a készpénzt a két ország között. Az egyik legjelentősebb, legbefolyásosabb szereplő Santo Trafficante Jr. volt, Lansky barátja, ugyanakkor bizonyos szempontból a versenytársa is. Személyesen vagy az üzleti érdekeltségeiken keresztül jelen voltak a szigeten amerikai iparmágnások is, akik kvázi-monopóliummal rendelkeztek a cukoripar és a turizmus felett. Mindannyian az amerikai kormány támogatását élvezték, a kubai esetben pedig – kényszerből vagy önszántukból – együttműködtek a maffiával is. Kuba tehát tökéletes találkozóhelyül szolgált a legális és a más helyeken illegálisnak tekintett tevékenységek számára; utóbbiak esetében nem kellett attól tartani, hogy az igazságszolgáltatás üldözni kezdené őket, mivel „bűnrészes” volt. A maffia itt nem a klasszikus gengszterstílust alkalmazta, Kubában alig történtek gyilkosságok vagy leszámolások, mindent az előre lefektetett szabályok szerint oldottak meg. Ebben is kulcsszerepet játszott Meyer Lansky: ódzkodott az erőszaktól, amikor lehetett, igyekezett elkerülni azt, és közvetített is mások között, ha ezzel segíthetett békés úton rendezni egy nézeteltérést. Az ő módszerei inkább a lefizetés, esetleg a zsarolás voltak. A kaszinóüzletben szerzett tapasztalatai, a hatóságokkal, és mindenekelőtt Batista elnök-diktátorral ápolt jó viszonya gondoskodtak arról, hogy az amerikai-kubai üzleti kapcsolatokban megkerülhetetlen személy legyen beleszólási és döntési joggal, ezt pedig az amerikai kormány is kénytelen volt tudomásul venni.¹⁵

Az 50-es évek nagy részében alig zavarta bármi is a maffia kubai életét, virágozott az üzlet, a kaszinók, szállodák és bárók hatalmas vonzerővel bírtak a külföldi, elsősorban az amerikai turisták számára. Fidel Castro és társai (később a Felkelő Hadsereg forradalmárai) ekkor már állandó gondot jelentettek Batistának, de Lansky és üzlettársai egyelőre nem voltak érintettek a konfliktusban. A kubai kormány és Lansky kapcsolati hálóját biztosította a háborítatlan működést. Előbbi megalapította a Gazdasági és Társadalmi Fejlesztési Bankot (Banco de Desarrollo Económico y

¹² ANDERLE Adám: *Kuba története*, Budapest, Gabó Kiadó, 2004, 92–97.

¹³ A Cary Estes Kefauver szenátor vezette bizottság (eredeti nevén: United States Senate Special Committee to Investigate Crime in Interstate Commerce, de a szakirodalomban és a sajtóban az elnök neve alapján hivatkoztak rá) által lefolytatott vizsgálatok mérföldkőnek számítottak az amerikai maffia történetében és a hatóságok szervezett bűnözés ellen viselt harcában. Több könyv is született a témában, a legátfogóbb: William Howard MOORE: *The Kefauver Committee and the Politics of Crime, 1950–1952*, Columbia, University of Missouri Press, 1974.

¹⁴ Robert LACEY, *Little Man: Meyer Lansky and the Gangster Life*, Boston, Little, Brown and Co., 1991, 226–230; EISENBERG – DAN – LANDAU: i. m. 254.

¹⁵ MESSICK: i. m. 47–48, 62.

Social – BANDES), amely állami intézményként állandó finanszírozást biztosított a szálloda- és kaszinóépítésekhez. A maffiakörök által korábban létrehozott bankok és hitelintézetek tetemes összegekkel járultak a BANDES pénzügyi alapjához, így közvetett módon tudták finanszírozni a saját projektjeiket, hivatalosan azonban kubai állami befektetésekről volt szó. Ez kettős célt is szolgált: egyrészt tisztára moshatták a bűnözésből származott „piszkos pénzt” és a kubai ügyleteik a külső (amerikai) szemszögből tekintve is törvényessé váltak, másrészt így megteremtődtek az érintett üzleti tevékenységeknek nyújtott kubai állami támogatások hivatalos keretei. A szervezet összetett, szinte átláthatatlan struktúrája szavatolta, hogy minden megbízhatónak tekintett amerikai és kubai üzletember beszállhasson az új és a már létező kaszinókba anélkül, hogy a nevét összefüggésbe hoznák kétes ügyletekkel. Ugyanakkor arra is garanciát kaptak, hogy a befektetéseik gyorsan és többszörösen megtérülnek. 1956-ban Lansky megalapította a Compañía Hotelera la Riviera de Cuba nevű társaságot, hogy teljes felügyeletet gyakoroljon a szálloda- és kaszinóépítési projektek felett, mindenekelőtt – ahogyan a vállalat neve is jelzi – a készülő Hotel Riviera kapcsán.¹⁶

A kaszinók, luxusszállodák, mulatók, versenypályák, bordélyházak és a hollywoodi sztárok (mint Frank Sinatra vagy Ginger Rogers) fellépései hatalmas vonzerőt jelentettek a tehetős külföldiek, elsősorban az amerikaiak számára. A „karibi Las Vegast” befolyásos politikusok is látogatták (az akkor Massachusetts állam szenátoraként szolgáló John Fitzgerald Kennedy is megfordult itt¹⁷), biztosítva, hogy Kuba és az Egyesült Államok mindkét fél számára rendkívül előnyös együttműködése folytatódhasson. Havanna egy modern, gazdag, boldog, további befektetésekre is nyitott főváros képét mutatta. Az amerikai sajtó és a televízió gyakran tudósított a kubai szállodák és szórakozóhelyek ünnepélyes átadásáról, a szigetre látogató hírességekről, bemutatva egy idilli állapotot – ugyanakkor elrejtve szem elől a szegény és elnyomott rétegeket, amelyek hamarosan Fidel Castro táborában találták magukat.

Meyer Lansky tudatában volt annak, hogy a sikerhez nem elég a hatóságokkal kialakított jó viszony: szükséges a társadalom, vagy legalábbis egy részének aktív együttműködése is, nem elég a hallgatóságos beleegyezése. A szállodák és a kaszinók személyzetének többsége kubai volt: akik más esetben soha nem léphettek volna be ezekbe a létesítményekbe, most luxuskörülmények között dolgozhattak, gazdag külföldiek kívánságait teljesítették. Lansky és munkatársai lehetővé tették az egyszerű kubaiak számára, hogy ilyen ismeretlen, számukra csodálatosnak tűnő környezetbe kerüljenek, és abban az illúzióban éljenek és dolgozzanak, hogy ők is ehhez a jobb, szebb, csillogó világhoz tartoznak. Iskolákat is alapítottak azoknak a

fiatal kubaiaknak, akik a kaszinókban kívántak dolgozni, itt megtanították nekik, hogyan működik az amerikai stílusú szerencsejáték ipar.¹⁸

1956-tól azonban megváltozott az idilli helyzet, különböző incidensek zavarták meg a nyugalmat. Az egyik az országból indult: a kubai forradalmárok egyre aktívabban léptek fel a Batista-rezsimmel szemben, merényleteket követtek el kormányzati politikusok ellen a kaszinókban vagy azok közvetlen környezetében, amelyek már közelebbről érintették a létesítmények tulajdonosait is. Egy másik gond a szervezeten belül alakult ki: néhány maffia-tag elégedetlen volt Lansky kiemelkedő szerepével a kubai ügyek irányításában, több beleszólást kívántak, valamint az amerikai üzletek kapcsán is felmerültek problémák.¹⁹ A két konfliktus hasonló irányba tartott: a Sierra Maestra lázadóit a kormány már nem tudta sokáig feltartóztatni, a maffia lázadóit pedig erőszakos eszközökkel, leginkább New Yorkban végrehajtott merényletekkel rendszabályozták meg.

A Felkelő Hadsereg egyre jelentősebb sikereket aratott, majd 1959. január 1-én elérkezett a végső győzelem. Fulgencio Batista elmenekült az országból, több börtönnyi készpénzt vitt magával. Üzlettársait, az amerikai maffia Kubában élő tagjait megdöbbsentették a fejlemények, nem volt egyértelmű stratégiájuk a következő lépésekre. Néhányan elmenekültek a szigetről, mert féltek a forradalmárok haragjától; mások, mint Lansky, Kubában maradtak, mert abban reménykedtek, hogy sikerül egyezséget kötniük Fidel Castróval, meg tudják őt győzni arról, hogy a szerencsejáték és a turizmus olyan jelentős üzlet, amelyről ő sem mondhat le. Hamarosan kiderült, hogy a reményeik szertefoszlanak. A forradalmárok számos kaszinót feldúltak vagy felgyújtottak, Lansky és társai az új Kuba elsőszámú ellenségei közé kerültek, mint az amerikai kizsákmányolás fő képviselői, akik Batista kollaboránsai voltak. Végül az amerikai szervezett bűnözés minden tagja távozott a szigetországból, maga után hagyva vagyontát, szállodáit és kaszinóit, amelyekből nem tudták kimenekíteni az őket megillető tulajdonrészét.²⁰ Ezek néhány kubai alkalmazottja azonban magához vette a berendezés egy részét, valaki az amerikai készpénzből is szerzett, de azokat nem adták át a jogos tulajdonosaiknak vagy az új kubai kormánynak, hanem megtartották maguknak.²¹

Az amerikai maffia kubai projektje történetének egyik legsikeresebb vállalkozásának indult, ám végül az egyik legnagyobb kudarcává vált. Néhányan később megpróbálták elégtételt venni és a 60-as években részt vettek az amerikai kormány és a Központi Hírszerzési Hivatal (CIA) kubai műveleteiben, Castro-ellenes me-

¹⁸ Rosa LOWINGER – Ofelia FOX: *Tropicana Nights: The Life and Times of the Legendary Cuban Nightclub*, New York, Harcourt, 2005, 180–182.

¹⁹ LACEY: i. m. 354–355.

²⁰ LOWINGER – FOX: i. m. 309–315.

²¹ Az információ forrása Gabriel Lera Mendoza, a Hotel Riviera egyik volt alkalmazottjának fia, aki nyugdíjas mérnökként él az angliai Birminghamben, és 2019 augusztusában beszélgettünk a családjá kubai életéről. Az édesapjának sikerült szert tennie a szálloda néhány berendezésére, amelyet eladott. 1963-ban hagyták el Kubát.

¹⁶ A vonatkozó pénzügyi kérdésekről és a kapcsolódó manipulációkról részletesen ír az alábbi könyv kilencedik fejezete: Enrique CIRULES: *Mafia y mafiosos en La Habana*, Madrid, Ediciones Libertarias, 1999, 191–201.

¹⁷ LACEY: i. m. 340.

rényletekben – ez azonban későbbi tanulmányok részét képezi, amelyek frissen elérhetővé tett forrásai is segítik a jelenlegi kutatásaimat.

Hatások és új irányok

Meyer Lansky és az amerikai maffia havannai jelenléte kitörölhetetlen nyomokat hagyott a város (és az ország) életében. A hagyományos történelmi forrásbázis felhasználása, valamint a téma vonatkozó üzleti, politikai és – nem utolsósorban – kriminalisztika-történelmi oldalai mellett személyesebb vonalat is vizsgálhatunk. A számos ilyen példából egyet emelnék most ki, Vladimir Smith Smesa, a University College London filmtörténészének családtörténetét. Az édesapja, Gilberto Smith Duquesne Meyer Lansky személyi szakácsként dolgozott, valamint barátságot is ápoltak (*A keresztapa* 2-ben is hallunk rá utalást, amikor Hyman Roth a szakácsáról kérdez, Roth karakterét pedig – mint tudjuk – Lansky ihlette). Gilberto nem tudta, hogy a felesége Fidel Castro Július 26-a Mozgalmának tagja volt, Batista pedig üldözte a csoportot. Amikor az asszonyt a diktatúra rendőrsége készült letartóztatni és erőszakos kihallgatás alá vetni, Lansky – felhasználva a kubai hatóságokkal fenntartott jó kapcsolatát – megmentette az életét. A forradalom győzelme után Lansky azt is felajánlotta a szakácsának, hogy kövessék őt és telepedjenek le az Egyesült Államokban, de Gilberto a szülőhazájában kívánt maradni, ahol az új rendszerben is sikeres szakácsként dolgozott, az ország történetének egyik leghíresebb séfje vált belőle.²²

Fidel Castro kormánya államosította a külföldi tulajdonban álló létesítményeket. A kubai alkotmány rendelkezik arról, hogy az elkobzott javakért kárpótlás jár az eredeti tulajdonosoknak, de ez alól kivételt képeznek Fulgencio Batista feltételezett együttműködői – Meyer Lansky és az amerikai maffia tagjai természetesen ez utóbbi kategóriába esnek. Lansky leszármazottai 2015-ben bírósági úton próbálták elérni, hogy kompenzációt kapjanak az őket megillető (vagy annak vélt) javak elvétele miatt.²³ Reményre adhat okot a számukra, hogy az 1996-ban hozott Helms-Burton törvény harmadik cikkelye – több mint két évtized után – 2019 áprilisában életbe lépett (Donald Trump elődei korábban folyamatosan felfüggesztették az érvényét), ez pedig módosíthatja a kártérítések ügyét: a cikkely értelmében azok az amerikai állampolgárok, akiknek a tulajdonát 1959 után államosította az új kubai kormány, minden olyan vállalat ellen pert indíthatnak az amerikai bíróságok előtt,

²² Az információ forrása Vladimir Smith Mesa, akivel 2019 júliusában folytattam beszélgetést a családja és Meyer Lansky kapcsolatáról. Gilberto Smith Duquesne jelentőségéről az *EcuRed* kubai online enciklopédia az alábbi szócikket közli: ecured.cu/index.php/Gilberto_Smith. (Letöltés ideje: 2020. 01. 29.)

²³ Steven STRADBROOKE, „Meyer Lansky’s heirs seek compensation for Cuba’s seizure of Riviera casino”. *CalvinAyre.com*, 2015. december 10. Elérhető: calvinayre.com/2015/12/10/casino/meyer-lansky-heirs-seek-compensation-cuba-seizure-riviera/?fbclid=IwARobqYwR6iy-Co79utznaj5ScNfLbp-KaCxjG4eomL3Pte4Y-5Uc6nlKzgySYg. (Letöltés ideje: 2020. 01. 29.)

amelyek részesültek az elkobzott javaikból.²⁴ Több ilyen eljárás is indult már – nagy számban spanyol szállodaláncok ellen –, de a perek nemzetközi jogi vonatkozása miatt hosszú és bonyolult folyamatra kell számítani, bizonytalan végkimenetellel.

Az amerikai szervezett bűnözés kubai tevékenysége továbbra is egy olyan szelet a két ország közötti kapcsolatok történetének, amely még számos feltérképezetlen részletet rejt magában, és a történetírás számára is újabb hasznos adalékokkal szolgálhat. Született a témában néhány könyv, elsősorban oknyomozó újságírók tollából, megjelentek már életrajzok a „főszereplő” maffiózókról, ahol a kubai kapcsolatról is olvashatók információk, valamint az amerikai és kubai filmekben is láthatók az események bizonyos részei.²⁵ A könyvek nagy része a történetek izgalmasabb, a maffiát övező sztereotip megközelítéseknek a sorát gyarapítja, kisebb hangsúllyal vizsgálják ezek jelentőségét a forradalom előtti Kuba életében, valamint az Egyesült Államok és Kuba kapcsolatrendszerének alakulásában. Elérhető kormányzati jelentések és korabeli újságcikkek kubai és amerikai levéltárakban és sajtóarchívumokban, amelyek még nem kerültek be a kutatási körbe, valamint olyan publikációk, amelyeket más tárgykörben írtak (mint művészek vagy politikusok életrajzai, a korabeli Kubáról szóló beszámolók, politikai és diplomáciatörténelmi anyagok), és számos releváns információt tartalmaznak a szervezett bűnözés szerepéről a szigetország életében, de még nem történt meg ezek összekapcsolása, szintetizálása sem, a történészek figyelmét is csak elvétve keltették fel. Egy másik értékes forrásbázis a még élő, a jelzett korszakot fiatalon megélt kubai és amerikai személyekkel készített interjúk, a leszármazottaik beszámolói, illetve az érintett családok tulajdonában álló írott és képes emlékek. A közeljövőben megvalósuló tervezett kutatásaim is ebben az irányban folytatódnak.

Rezümé

Kuba és az Amerikai Egyesült Államok kormányainak szoros együttműködése a 20. század első harmadában számos következménnyel járt, ezek közül egyik az amerikai szervezett bűnözés megjelenése Havannában az 1930-as években. Ebben az időszakban az amerikai maffia olasz és zsidó származású csoportjai fontos szerepet töltek be a kubai politika, társadalom és gazdaság területén. A kormánnyal, elsősorban Fulgencio Batistával kialakított kiváló kapcsolat véget ért Fidel Castro hatalomra kerülésével, de a maffia havannai tevékenységének máig is érzékelhető

²⁴ Atahualpa AMERISE: „La ley Helms-Burton, el ordago de Trump a la economía cubana”. *Agencia EFE*, 2019. április 27. Elérhető: efe.com/efe/america/economia/la-ley-helms-burton-el-ordago-de-trump-a-economia-cubana/20000011-3962705. (Letöltés ideje: 2020. 01. 29.)

²⁵ A kubai *Omerta* (*Omerta*, Pavel Giroud, 2008) című film, a forgatás körülményei és a film rendezőjének munkássága (akit személyesen is ismerek) szintén a kutatásaim és tanulmányaim tárgyát képezik. Az *Omerta* a forradalom után „elárvult”, Kubában maradt, a régi renchez szokott maffiózókról mesél, akik megpróbálnak alkalmazkodni az új Kuba szabályaihoz – sikertelenül. A rendező tervei közt további film és filmsorozat is szerepel hasonló témában.

hatása van. Tanulmányomban az amerikai maffia kubai szerepének legfontosabb jellegzetességeit, személyeit és eseményeit mutatom be.

Kulcsszavak

maffia, szervezett bűnözés, Havanna, Meyer Lansky, Charles „Lucky” Luciano

Abstract

The Cuban Connection. The American Mafia's Activity in Havana during the Batista Regime and Fidel Castro's Revolution

US organized crime appeared in Havana in the 1930s, as one of the results of the close collaboration between the governments of Cuba and the United States in the first decades of the 20th century. In this period, the Italian and Jewish groups of the American mafia played an important role in Cuban politics, society and the Cuban economy. This extraordinary cooperation, especially with Fulgencio Batista, ended with the arrival of Fidel Castro, although the mafia did not disappear without a trace from the life of Havana. The aim of my paper is to highlight the most important characteristics, mobsters and events of the presence of organized crime in Havana.

Keywords

maffia, organized crime, Havana, Meyer Lansky, Charles 'Lucky' Luciano

SZENTE-VARGA MÓNKA

A Havanna lakótelep a kubai–magyar kapcsolatok tükrében

A tanulmány helytörténeti kutatáson alapszik, egy XVIII. kerületi városrész történetét és a róla alkotott elképzeléseket vizsgálja a magyar-kubai kapcsolatok koordinátáiban. Először azokat a tényezőket mutatja be, amelyek a névadásban szerepet játszhattak, majd a terület sorsára koncentrálna, a hetvenes évektől épülő szocialista olvasztótégelytől¹ eljut a kilencvenes évtizedre marginalizált városrészig. A tanulmány befejező része a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakot tekinti át.

A Havanna városrésze vonatkozó kutatás során felhasználásra kerültek többek között a XVIII. kerület kiadványában, a *Peremvárosban* megjelent írások és a Tomory Lajos Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjteményben őrzött dokumentumok.² A kubai-magyar bilaterális kapcsolatok esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának irataira, korabeli újságcikkekre, továbbá Anderle Ádám és Horváth Emőke tanulmányaira támaszkodtam. Az írott anyagokat *oral history* forrásokkal és személyes tapasztalatokkal egészítettem ki.

Előzmények

1950. január 1-től hét megyei várost és tizenhat nagyközséget csatoltak a főváros-hoz. Az így létrejövő Nagy-Budapest területe kétszerese volt a korábbiaknak. Több mint másfél millióan laktak benne, az ország lakosságának 17%-a.³ Az eredeti tizennégy kerület helyett huszonkettőre osztották fel.⁴ Budapest XVIII. kerületébe olvadt be Pestszentlőrinc, ahol majd évtizedekkel később, a hetvenes-nyolcvanas években a Havanna lakótelep létrejön.

A helyszín nem volt beépítetlen, az Osztrák-Magyar Monarchia idején itt működött a Lipták gyár, amely az 1910-es években lőporgyártásáról vált ismertté. Az első világháború végével, továbbá az azt lezáró békeszerződés katonai megkötései

¹ TÉGLÁS Tivadar: *Az állami lakóteleptől a Havanna lakótelepig. Fejezetek Pestszentlőrinc történetéből*, Budapest, Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzat, 2002, 32.

² Ezúton szeretnék köszönetemet kifejezni Heilau Zsuzsanna igazgató asszonynak, Kemény Krisztinának és a Tomory Lajos Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény többi munkatársának értékes segítségükért. A kutatás kezdeti fázisának eredményeihez lásd: SZENTE-VARGA MÓNKA: „El proyecto urbanístico 'La Habana'. ¿Un trozo de Cuba en Budapest?”. In: Opatrný, Josef (szerk.): *Proyectos políticos y culturales en las realidades caribeñas de los siglos XIX y XX*, Prága, Editorial Karolinum, 2016, 309–317.

³ SZEKERES József: „Nagy-Budapest kialakulásának előzményei”. *Tanulmányok Budapest múltjából*, XXV. évf. 1996. 269.

⁴ SIPOS András: „Nagy-Budapest kialakulása”. *História*, XXII. évf. 2000/5–6. sz. 45–48.